

سیاست جنایی در پیشگیری اجتماعی ناظر به منابع طبیعی و اراضی ملی

علیرضا شکرپیگی* / غفور خوئینی**

چکیده

امروزه کنترل جرائم و ناهنجاری های اجتماعی در عرصه منابع طبیعی و اراضی ملی، مستلزم اتخاذ سیاست جنایی مناسب در هر یک از مراحل تقنینی، اجرائی، قضائی و به صورت مشارکتی است. در این پژوهش به بررسی مقوله وضعیّت موجود سیاست جنایی در پیشگیری اجتماعی در کنترل مفساد مرتبط به منابع ملی و اراضی ملی پرداخته شده، و تلاش شده تا الگوی مناسب پیشگیری و کنترل جرم در حوزه منابع ملی و اراضی ملی ارائه گردد. نتایج به دست آمده در قلمرو پیشگیری اجتماعی نشان می دهد که اولاً، در این خصوص خلأها و نواقصی در سیاست تقنینی وجود دارد که باعث افزایش ارتکاب جرم شده است و اهتمام در این مقوله باید جدی گرفته شود تا به بازدارندگی مناسب و کاهش جرائم دست یافت؛ ثانیاً، جرم انگاری مناسبی در این موضوع صورت نگرفته و شاهد معایب و نواقص خاصی هستیم؛ لذا از آنجا که در فقه اسلامی و آموزه های دینی اهتمام بسیاری در خصوص حفظ منابع ملی صورت گرفته است لازم است در جهت پیشگیری اجتماعی، هم سیاست تقنینی مورد بازنگری قرار گرفته و هم در بُعد جرم انگاری شاهد تحوّل اساسی باشیم.

کلیدواژه: سیاست جنایی، پیشگیری اجتماعی، منابع ملی، مفساد مرتبط با منابع ملی

---

* دانش آموخته حقوق جزا و جرم شناسی از دانشگاه خوارزمی

** دانشیار دانشگاه خوارزمی

تاریخ وصول: ۱۳۹۶/۱۱/۱۱ - پذیرش نهایی: ۱۳۹۷/۰۲/۰۱

۱- مقدمه

دین مبین اسلام رشد ثروت و بهره برداری از طبیعت را تا حد اکثر ممکن هدف جامعه اسلامی می داند البته به منظور این که رشد تولیدات و رشد اقتصادی صورت بگیرد نه سوء استفاده های از طبیعت (صدر، ۱۴۱۷: ۶۱۶). این امر در آموزه های روایی نیز به صورت جدی مورد نظر قرار گرفته و برخی از صاحبان اندیشه در این خصوص می گویند: اراضی مفتوحه العنوه را به افرادی از جامعه اسلامی که توانایی بهره برداری از آنها را دارند واگذار می کنند و از آنها اجاره زمین را می گیرند، چون این اراضی، ملک تمام امت اسلامی است و وقتی که کشاورزان از این زمین ها استفاده می کنند بر آنها واجب است که ثمن انتفاع خود را به مردم بپردازند و این ثمن یا اجرت در روایات به عنوان خراج ذکر شده است (همان: ۴۲۲). برای حفظ صیانت از منابع طبیعی امروزه نیاز به فرهنگسازی در جامعه می باشد که این جز با برنامه ریزی های دقیق و کارشناسی و انجام اقدامات پیشگیرانه در کاهش جرائم علیه منابع طبیعی به وجود نمی آید. در این ارتباط، دستگاه های مختلفی از جمله نهاد های امنیتی، دستگاه های اداری، قضائی و آموزشی به عنوان متغیر پیشگیری کننده، مراقبت کننده و آموزش دهنده حائز اهمیت می باشد. کنترل بزهکاری از دو طریق پیشگیری کیفی (سرکوب و مجازات) و پیشگیری غیر کیفی (اخلاقیات، آموزشی و تربیت) امکان پذیر است؛ این دو نوع پیشگیری با یکدیگر توأم است. در خصوص پیشگیری غیر کیفی نکته مهمی وجود دارد که آن رضایت شخص است که در این مورد پیشگیری بر اعمال و رفتار و اقداماتی که فرد انجام می دهد تأثیر می گذارد و بدین ترتیب خلأ های فردی را پر می کند. در پیشگیری کیفی مداخله در محیط اجتماعی و عمومی می باشد (کی نیا، ۱۳۸۸: ۲۰).

باید افزود که پیشگیری اجتماعی و وضعی، در محدوده پیشگیری غیر کیفی از وقوع جرم قرار می گیرند؛ به عبارتی پیشگیری غیر کیفی که مربوط به قبل از وقوع

جرم است، از یک منظر به وضعی و اجتماعی تقسیم می شود؛ پیشگیری اجتماعی که مستلزم برنامه ریزی بلند مدت است اثر پایدارتری نسبت به پیشگیری وضعی دارد و شامل اقدامات پیشگیرانه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی است که در رفع علل ریشه ای جرم مؤثر است اما پیشگیری وضعی با مدیریت فرصت ها و حذف زمینه های ارتکاب جرم، برنامه های خود را بیشتر بر بزه دیده بالقوه متمرکز می سازد.

همچنین در بند ۵ از اصل ۱۵۶ قانون اساسی با بکار بردن عبارت «اقدام مناسب برای پیشگیری از جرم و اصلاح مجرمین» از وظایف قوه قضائیه پیشگیری از وقوع جرم را برشمرده است. از طرفی، به موجب قانون ملی شدن جنگل ها مصوب ۱۳۴۱/۱۰/۲ جنگل ها، مراتع، اراضی جنگل ها و بیشه های طبیعی، جزو اموال عمومی محسوب گردیده و متعلق به دولت می باشد. تجاوز به اراضی ملی در سال های اخیر آنچنان روبه افزایش است که منجر به پدیده زمین خواری گردیده و مشکلات عدیده ای را به بار آورده است.

در این پژوهش، پیشگیری اجتماعی ناظر بر منابع طبیعی و اراضی ملی مورد بررسی قرار می گیرد که پیشگیری اجتماعی خود به دو قسمت پیشگیری اجتماعی رشد مدار و پیشگیری اجتماعی جامعه مدار تقسیم می شود.

در خصوص اراضی و منابع ملی در فقه سنتی و زیدی بیشتر احکام مربوط به اراضی عنوه و دیگر اقسام اراضی را در کتاب السیر (کتاب جهاد) باید جست. در بسیاری از مآخذ، بابتی مستقل با عنوان کتاب العشر و الخراج هست که مباحثی از احکام اراضی را نیز شامل می شود. در فقه شیعی عمده مسائل باب اراضی ملی را در کتاب الجهاد و کتاب احیاء الموات باید یافت. جز آن در کتاب البیع، ذیل سخن از شرایط عوضین به مناسبت بحث از شرط مالکیت که در اراضی عنوه وجود ندارد؛ کتاب الخمس، ذیل سخن غنائم جنگی؛ کتاب الرهن در بحث از چگونگی رهن اراضی عنوه و بناهای احداث شده در آن؛ کتاب الوقف (در برخی مصادر)، ذیل سخن از احداث مسجد در اراضی مزبور؛ بخش مسائل مستحدثه (در مآخذ جدید)، در

سیاست جنایی در پیشگیری اجتماعی ناظر به منابع طبیعی و اراضی ملی ————— ۱۸۸

کلام پیرامون خیابان های جدید الاحداث و مساجدی که در مسیر راه ها قرار گرفته و ویران می شوند بخش مهمی از احکام اراضی مورد بحث قرار می گیرد (مدرسی طباطبائی، ۱۳۶۲: ۱۷۹/۱).

حال در این مقاله این سؤال مطرح است که آیا سیاست جنایی در پیشگیری اجتماعی ناظر به منابع طبیعی و اراضی ملی مناسب است؟

۲- اهمیت منابع طبیعی در فقه و قواعد اسلامی

اهمیت و ارتباط منابع طبیعی و اراضی ملی با قرآن کریم، سنت و اخلاق از هیچ کس پوشیده نیست. همچنین فقهای اسلام معتقدند که در همه زمینه ها هیچ فعلی از افعال انسان از احکام شرع خارج نمی باشد. این احکام، همه امور زندگی انسان از جمله عبادت، اخلاق، اقتصاد و فرهنگ و غیره را شامل می گردد (قرضاوی، ۲۰۰۶: ۳۸). قرآن کریم در متجاوز از ۷۵۰ آیه به پدیده های طبیعی اشاره نموده و از آنها به عنوان آیات الهی یاد کرده است. از اینرو طبیعت شناسی می تواند معرفت انسان ها را نسبت به خداوند فزونی بخشد و آنها را قادر سازد تا از امکاناتی که خداوند برای خیر و سعادت ابدی شان فراهم کرده است استفاده کنند (نصر، ۱۳۸۵: ۱۱۱-۱۱۲ به نقل از رجبی باقرآباد، ۱۳۹۳: ۱۵).

مفسران قرآن در تفسیر آیات با استمداد از قاعده حرمت فساد در تفسیر آیه «وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا» (اعراف: ۵۶) معتقدند که این آیه از جنس فساد در زمین نهی کرده است و تمام فساد ها از جمله افساد در جان، انساب و اموال و دین و عقل را نیز شامل می شود (آلوسی، بی تا: ۸ / ۱۴۰؛ أبو حیان الأندلسی، ۲۰۰۱: ۸ / ۳۳۱۳؛ طباطبائی، بی تا: ۱ / ۱۸۸).

انفال در اصطلاح فقهای امامیه عبارت است از اموالی که به پیامبر (ص) و پس از او به جانشینانش اختصاص دارد. آنان این اموال را به هر نحو که مصلحت بدانند به مصرف می رسانند و این خود، نوعی فضیلت و امتیاز است که خداوند به رسول و

جانشینان رسول اختصاص داده است. در کتب فقهی مصادیقی برای انفال ذکر شده است که در میان این اموال به چند نوع زمین برخورد می شود که خود حاکی از اهمیت زمین در فقه اسلامی است، از جمله: «فیء» یعنی سرزمینی که کفار بدون جنگ و خونریزی به حکومت اسلامی واگذارند؛ چه آن را به میل خودشان تسلیم کنند و چه آن را رها نمایند و برونند (طوسی، ۱۳۸۷: ۶۳/۲) زمین های موات، که بر زمینی اطلاق می شود که بهره مند شدن از آن فعلاً ممکن نیست و استفاده بردن از آن به آباد نمودنش بستگی دارد (شهید ثانی، ۱۴۱۰: ۲/۲۱۵) و آبادی هایی که صاحب ندارد. البته باید توجه داشت که اموال در ملکیت شخص حاکم نیست و مالکیت اموال عنوانی است؛ یعنی اموال و ثروت ها در اختیار کسی است که از طرف خداوند مقام امامت و رهبری امت اسلامی را تصدی نموده و پس از وی به جانشینش که دارای همان منصب است انتقال می یابد (اصغری، ۱۳۹۱: ۶۱).

در علم قواعد فقه، از جمله قواعد مشهوری که در زمینه حفاظت منابع ملی می توان به طور مستقیم به وجه دلالت آن اشاره کرد قاعده «لاضرر و لااضرار» است که در حدیث نبوی آمده است (ابن ماجه، بی تا: ۷۸۴/۲؛ بیهقی، ۱۹۹۴: ۹۶/۶). بر اساس قاعده اطلاق نیز که از روایات برداشت می شود هر کس مال دیگران را از بین ببرد ضامن مال اطلاق شده است که اگر عین مال در خارج موجود باشد باید آن را به صاحبش بازگرداند و اگر مال، مثلی باشد مثل آن را می پردازد و اگر قیمی باشد قیمت آن را باید پردازد (موسوی بجنوردی، ۱۴۱۳: ۲/۲؛ غروی نائینی، ۱۴۲۱: ۵۷۳). بنابراین منابع طبیعی که موهبتی از جانب خداوند متعال برای تمامی نسل ها است و با توجه به سهم بودن تمامی انسان ها در منابع زیست محیطی، هرگونه اطلاق، صدمه زدن به آنها و آلودگی آنها از سوی بهره بردار موجب ضمانت در برابر حقوق دیگران می شود.

در قرآن کریم می توان به آیه ۲۹ سوره نساء و آیات ۱۹۵ و ۲۳۳ و ۲۸۳ سوره بقره در نفی حکم و موضوع ضرری - که قابل تعمیم به منابع ملی و اراضی ملی نیز می

سیاست جنایی در پیشگیری اجتماعی ناظر به منابع طبیعی و اراضی ملی ————— ۱۹۰

باشد - اشاره نمود (شهابی، ۱۳۵۰: ۳۰). بنابراین، تعمیم این قاعده به مصلحت منافع عمومی و حفظ منابع ملی خواهد شد و شرعاً اینگونه اضرار به منابع بر طبق این قاعده قابل تدارک می باشد. بر این اساس، هر حکمی که زیان برای افراد این نسل و یا نسل های بعد به همراه داشته باشد نفی می شود؛ تجویز استفاده بی حساب از منابع طبیعی و تخریب محیط زیست، از مصادیق حکم ضرری محسوب می شود که مفاد این قاعده آنها را نفی می کند (فراهانی فرد، ۱۳۹۴: ۲۹۰).

در این موضوع با توجه به این که همه انسان ها در منابع طبیعی و اراضی ملی به طور یکسان حق استفاده و بهره برداری دارند، لذا هرگونه استفاده ناروا و تخریب این منابع که جزو منابع عمومی به شمار می رود، ضامن هرگونه اتلاف و تخریب این منابع خواهد بود.

به نظر بعضی از معاصران، در دیدگاه اسلامی فساد بر دو قسم است: فساد معنوی که در حوزه عقیده و اخلاق رخ می دهد و هر نوع انحراف از عقاید توحیدی و اصول اخلاقی را شامل می شود؛ و فساد مادی که همه اشکال تعرض به محیط پیرامون بشر اعم از محیط های اجتماعی و طبیعی از جمله استفاده نادرست و زیانبار از منابع و امکانات را در بر می گیرد (قرضاوی، ۲۰۰۶: ۲۲۰-۲۳۱ به نقل از امید، ۱۳۹۳: ۸).

۳- پیشگیری اجتماعی ناظر به منابع طبیعی و اراضی ملی

۳-۱- مفهوم پیشگیری

لغت پیشگیری به معنای جلوگیری و دفع آمده است و پیشگیری کردن یعنی مانع شدن (معین، ۱۳۸۱: ۹۳۳) از نظر جرم شناسی، پیشگیری به دو صورت موسّع و مضیق تعریف شده است به گونه ای که در مفهوم موسّع، شامل اقدام های کیفی (واکنشی) و غیر کیفی (کنشی) برای مبارزه با بزه کاری می شود (نیاز پور، ۱۳۸۳: ۱۷۰؛ تقی

۱۹۱ ————— مطالعات فقه و حقوق اسلامی - سال ۱۰ - شماره ۱۹ - پاییز و زمستان ۹۷
پور، ۱۳۹۳: ۱۲۶) اما در مفهوم مضیق، صرفاً شامل اقدام های کیفی سرکوبگرانه می
شود که نخستین بار از سوی بنیانگذاران مکتب تحقیقی مطرح گردید (پرادل، ۱۳۸۱:
۹۶؛ نقی پور، ۱۳۹۳: ۱۲۶).

مرکز بین المللی پیشگیری از جرائم، در تعریف این واژه عنوان می دارد: «هر
عملی که باعث کاهش بزهکاری، خشونت، ناامنی از طریق مشخص کردن و حلّ
کردن عوامل ایجاد کننده این مشکلات به روش عملی شود؛ پیشگیری از جرم است».
ریموند گسن بر این اعتقاد است که مراد از پیشگیری؛ هر فعالیت سیاست جنایی است
که غرض انحصاری یا غیر کلی آن، تحدید حدود امکان پیش آمد مجموعه اعمال
جنایی از راه غیر ممکن الوقوع آن را پائین آوردن است؛ بدون این که به تهدید کیفر
یا اجرای آن متوسّل شوند (گسن، ۱۳۷۰: ۱۳۳). با این وجود، از نظر ریشه شناسی
پیشگیری به معنای «پیشدستی کردن» و «جلوی چیزی رفتن» و نیز «هشدار دادن» و
آگاه کردن است (همان، ۱۳۳؛ خسروشاهی، ۱۳۹۰: ۹).

اگرچه تعریف واحدی از پیشگیری از جرم وجود ندارد و دیدگاه ها در مورد آن
متعدد است، اما همه این تعاریف در یک نقطه اشتراک دارند و آن این که هر
راهکاری که به نحوی بتواند مانع وقوع جرائم شده و از میزان بزهکاری بکاهد یک
ساز و کار پیشگیرانه محسوب می شود (جوان جعفری، سیدزاده ثانی، ۱۳۹۱: ۴۲)،
بنابراین پیشگیری از جرم باید صورت جهانی به خود بگیرد و همه کشور ها و سازمان
های بین المللی با لحاظ کردن ویژگی های فرهنگی و عرف هر جامعه در غالب برنامه
ریزی واحد به پیشگیری از جرم پردازند و کشور ما هم الزاماً باید در این اقدام جهانی
سهیم باشد.

۲-۳- اهداف و ویژگی های پیشگیری اجتماعی ناظر به منابع طبیعی و اراضی ملی

انسان توسط برخی از فعالیت های خود همانند جنگل زدایی، تبدیل باغ ها و
مزارع به کارخانه ها و مناطق مسکونی و جاده ها، آلوده نمودن خاک توسط کود

سیاست جنایی در پیشگیری اجتماعی ناظر به منابع طبیعی و اراضی ملی ————— ۱۹۲

ها، آفتکش ها، فاضلاب ها، مواد شیمیایی، پسماند های مواد پرتوزا، نفت و مشتقات آن، باعث تخریب خاک شده و قدرت رویندن آن را کاهش داده و زمین های حاصلخیز زیادی را به کویر تبدیل کرده است (امیدی، یوسفی پور، ۱۳۹۳: ۱۹).

اما باید دید پیشگیری اجتماعی در منابع طبیعی و اراضی ملی چگونه نقش آفرینی می کند و دارای چه جایگاهی است. معروف است که پیشگیری قبل از ابتلاء، بهتر از درمان است. بنابراین بدیهی است با توجه به این که هدف اصلی ما سالم ماندن محیط زیست و جلوگیری از انواع آلودگی ها و انهدام مظاهر محیط زیست است، اگر ابتدا محیط آلوده شود و سپس ما به فکر مقابله با آن برآئیم، به منظور خویش نخواهیم رسید. هر گونه تلاش و سرمایه گذاری در این بخش است که می تواند ما را بیش از پیش به هدف و مقصود اصلی خویش یعنی ایجاد یک محیط زندگی سالم همراه با نشاط و شادابی برای تمام انسان ها و موجودات کره زمین برساند (حیدر زاده، مظفری زاده، ۱۳۹۲: ۱۶۶). بدیهی است دفاع از جامعه در مقابل بزهکاران از دیر باز مدنظر دولت ها بوده و در این مسیر، اقدامات فراوانی صورت گرفته است اما در این مفهوم اولیه، دفاع از هیأت اجتماع، تنها از طریق توسل به خشونت و اعمال مجازات های شدید، به عنوان کفاره یا پاداش جرم ارتكابی، مورد توجه قرار می گرفته و تصور بر آن بوده است که شدت مجازات به خودی خود، سد بزرگی در مقابل وسوسه های بزهکارانه ایجاد خواهد کرد (آنسل، ۱۳۹۵: ۵).

به نظر می رسد به جای آن که اجازه بدهیم در ختان قطع شوند یا آتش زده شوند و یا اراضی ملی تصرف شوند و پس از آن اعمال مجازات کنیم ابتدا توجه کنیم که هزینه پیشگیری از این جرائم به چه مقدار است و سپس محاسبه کنیم که اگر درختی قطع شود به چه مقدار زیان دیده ایم؛ می توان تصور نمود که برای درختان و منابع طبیعی نمی توان قیمتی متصور شد، حال پس از ارتكاب جرم، هزینه های تحقیق، تعقیب و کشف و دادرسی و اعمال مجازات را نیز اگر در نظر بگیریم به طور قطع می

۱۹۳ _____ مطالعات فقه و حقوق اسلامی - سال ۱۰ - شماره ۱۹ - پاییز و زمستان ۹۷

توان گفت که پیشگیری بهتر از درمان است. در کشور ما نیز در همین راستا در اصل ۸ و ۲۶ و ۵۰ و ۱۵۶ قانون اساسی به طور مستقیم و غیر مستقیم پیشگیری را مدنظر قرار داده است. همین طور در آئین نامه اجرائی بند «الف» ماده ۶۴ قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ۱۲۸۵/۵/۱ در تبصره های ۱ و ۲ و ۳ ماده ۲ و همچنین مواد ۴ و ۵ آن تدابیر پیشگیرانه ای را در این زمینه اتخاذ نموده است، از قبیل باز نگری در کتاب های درسی مقاطع مختلف تحصیلی در خصوص حفظ محیط زیست، برنامه های آموزشی زیست محیطی برای معلمان و برنامه ریزان آموزشی و همین طور مکلف نمودن صدا و سیما در جهت اجرا و پخش برنامه های آموزشی و ترویجی محیط زیست.

در واقع، اگرچه پیشگیری به عنوان یکی از مهم ترین اولویّت های نظام عدالت کیفری، مطمح نظر است اما می بایست این مهم نیز در قالب پیش بینی های قانونی تنظیم و تدوین شود تا مبادا پیشگیری به عنوان هدف، هر وسیله ای را توجیه کرده و با ساز و کارهای غیر قانونی و تحدید یا تهدید آزادی های مشروع افراد جامعه و تضییق قدرت مانور آنها تخلیط شود؛ بر این اساس، احترام به حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و فراهم کردن زمینه های تحقق آن توسط دولت ها، اگر به پیشگیری کامل از رفتار های مجرمانه منجر نگردد، دست کم دامنه و اشکال بزهکاری را کاهش داده و جامعه را از توسعه توسط به اقدام های قهر آمیز بی نیاز می کند (دارابی، ۱۳۹۵: ۳۳).

پس از تعریف پیشگیری اکنون به تعریف پیشگیری اجتماعی و بررسی اشکال آن می پردازیم:

این نوع پیشگیری شامل آن دسته از تدابیر و اقدام هایی است که با مداخله در فرآیند رشد افراد، بهبود شرایط زندگی آنها و سالم سازی محیط اجتماعی و طبیعی، به دنبال حذف یا کاهش علل جرم زا و در نتیجه پیشگیری از بزهکاری است (همان، ۱۷۲).

سیاست جنایی در پیشگیری اجتماعی ناظر به منابع طبیعی و اراضی ملی ————— ۱۹۴

بنابراین می توان گفت که بدون تردید، پیشگیری اجتماعی، مبتنی بر نقش جامعه و اجتماع در پیشگیری از وقوع جرم است. اجتماع به عنوان یک واژه، دارای دو مفهوم و کارکرد مختلف است: یک مفهوم جامعه محیط فیزیکی است که در غالب کالبد شهری با خیابان ها و کوچه ها و ساختمان ها و سایر اجزای معماری شخصی نمایان می شود، و مفهوم دوم جامعه به عنوان محیط انسانی پیرامون فرد است. کارکرد اول جامعه با عنوان پیشگیری محیطی و کارکرد دوم با عنوان پیشگیری اجتماعی مورد اشاره قرار می گیرد.

یکی از اهداف این نوع پیشگیری، کاهش یا از بین بردن علل جرم زا در محیط اجتماعی است؛ و اصولاً برای تغییر شرایطی که به وقوع بزهکاری در اجتماعات محلی و مسکونی کمک می کند، طراحی شده است: تأسیس مکان های تفریحی و پارک ها برای تفریح، تأسیس مراکز آموزشی، پرورشی، فرهنگی، ایجاد درآمد زایی و اشتغال زایی در محله ها، تقویت باور های دینی از طریق فعال کردن مؤثر و مناسب مراکز مذهبی محلی، تشکیل پلیس محلی (عباچی، ۱۳۸۳: ۶۰-۶۱). اگر این فرض پذیرفته شود که مجرمان، محصول محیطشان هستند پس برنامه های کاهش جرم بر محیط های جرم زای خاص تمرکز دارد در نتیجه، بحث درباره دلایل جرم، که ممکن است انتزاعی به نظر برسد می تواند تأثیر مستقیمی بر سیاست های مقابله با جرم و کنترل مجرمان داشته باشد (یاسمی نژاد و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۹).

همچنین یکی دیگر از اهداف پیشگیری اجتماعی، تقویت بنیاد هایی است که با اثرگذاری بر گروه های در آستانه خطر، به جامعه پذیری فرد کمک می کند. به طور کلی، پیشگیری اجتماعی تلاشی برای حل مسائل رفتار مجرمانه با پرداختن به ریشه های جرم است و تدابیری را در بر می گیرد که بر زمینه های ارتکاب جرم از رهگذر مسائل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مؤثرند. به همین سبب، پیشگیری اجتماعی

۱۹۵ _____ مطالعات فقه و حقوق اسلامی - سال ۱۰ - شماره ۱۹ - پاییز و زمستان ۹۷
بهترین توصیف از پیشگیری نخستین به شمار می رود (رایجیان اصلی، ۱۳۸۴: ۱۴۸-
۱۴۹).

بنابراین، ضرورت بررسی شرایط اجتماعی جرم زنا، وضعیت های ماقبل جنایی،
تشریک مساعی جامعه و ارکان مختلف آن منجر به ارتباط گسترده و تعمیق یافته میان
سیاست جنایی مردم سالار و سیاست های اجتماعی از طریق اقدامات و تدابیر اجتماعی
معطوف به جامعه پذیر نمودن افراد، ارتقاء امنیت انسانی و عدالت اجتماعی شده است.
از اینرو، حفظ آزادی های مشروع افراد جامعه که به عنوان راهبرد اصلی مدل مردم
سالار سیاست جنایی تلقی می شود با بهره گیری از شیوه ای اقناعی مؤثر در پیشگیری
از جرم مانند خانواده، مدرسه، دانشگاه، مسجد و ... تحقق می یابد که این امر، ملازمت
ویژه ای با تقویت استفاده از گونه اجتماعی پیشگیری از جرم دارد. پیشگیری اجتماعی
از جرم، راهبردی است که به مشارکت اعضای جامعه در پیشگیری اجتماعی جستجو
می کند (بیات، ۱۳۸۷: ۴۹). باید افزود در همین راستا بند (الف) ماده ۵۵ از فصل نهم
منشور سازمان ملل متحد بیان می دارد: «با توجه به ضرورت ایجاد شرایط ثبات و رفاه
برای تأمین روابط مسالمت آمیز و دوستانه بر اساس احترام به اصل تساوی حقوق و
خود مختاری ملل، سازمان ملل متحد امور زیر را تشویق خواهد کرد: بالا بردن سطح
زندگی، فراهم ساختن کار برای همه و حصول شرایط ترقی و توسعه در نظام اقتصادی
اجتماعی (شبرنگ، ۱۳۸۲: ۱۹۰). به دیگر سخن، پیشگیری اجتماعی به دنبال همنا
ساختن فرد با قواعد اجتماعی از رهگذر آموزش و پرورش است. آن چه برنامه ریزان
پیشگیری باید انجام دهند، بیرون بردن هر چه بیشتر افراد از نظام کیفری است (رایجیان
اصلی، ۱۳۸۴: ۱۴۹).

۳-۳- نقاط ضعف و قوت پیشگیری اجتماعی در منابع ملی و اراضی ملی

الف- حل ریشه ای مشکل جرم: برخلاف پیشگیری وضعی، تدابیر پیشگیری
اجتماعی به دنبال پیشگیری جرم از طریق تحوّل اجتماعی به جای تغییر در محیط

سیاست جنایی در پیشگیری اجتماعی ناظر به منابع طبیعی و اراضی ملی ————— ۱۹۶

فیزیکی است. اقدامات پیشگیری اجتماعی ابزارهایی را برای کاهش رفتار مجرمانه از طریق تغییر شرایط اجتماعی برای جامعه فراهم می کند.

ب- انتشار منافع: تدابیر پیشگیری اجتماعی از جرم نیز می توانند همانند تدابیر پیشگیری وضعی «انتشار منافع» را به همراه داشته باشند. به عنوان مثال، تشویق نوجوانان به ادامه تحصیل موجب سازگاری بیشتر آنان با محیط مدرسه و تشکیل شبکه حمایتی از دوستان مدرسه ای خواهد شد.

ج- کاهش جابجایی جرم: پدیده جابجایی در مورد پیشگیری از جرم کمتر اتفاق می افتد. در توضیح این نکته باید گفت که تدابیر پیشگیری اجتماعی از جرم نیز همانند پیشگیری وضعی از جرم ممکن است منجر به جابجایی جرم شوند؛ اما تمرکز پیشگیری وضعی از جرم، سطحی تر از پیشگیری اجتماعی است (محمد نسل، ۱۳۹۳: ۱۱۴). می توان گفت این موضوع در رابطه با منابع طبیعی و ملی نیز صادق است؛ چراکه تدابیر وضعی در این زمینه مقطعی و زود گذر می باشد. به عنوان مثال، فنس کشی محدوده منابع طبیعی و مراتع و جنگل ها و یا کنترل مبادی ورودی و خروجی آن نمی تواند دائمی باشد و یا ریشه جرم را بخشکاند، اما پیشگیری اجتماعی دائمی تر و ماندگار تر است و آثار آن نیز طولانی می باشد؛ به عنوان مثال، آموزش و تربیت کودکان و نوجوانان از همان ابتدای زندگی و نهادینه کردن احترام به طبیعت و منافع ملی ماندگارتر می باشد و مزیت دیگری هم که دارد این است که افراد این آموزش ها و داده ها را نسبت به چگونگی رفتار با طبیعت و حفاظت و حراست از آن را به دیگران نیز انتقال می دهند و گستره آن را فراخ تر می گردانند، در حالی که این خصیصه را در پیشگیری وضعی نمی توان دید.

به نظر می رسد حق برخورداری از آموزش و پرورش رایگان که در بند سوم از اصل سوم و همچنین اصل ۳۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز بدان اشاره

گردیده، یکی از مؤلفه های پر اهمیت به عنوان ارکان پیشگیری اجتماعی از جرم می باشد.

رکن اصلی جامعه پذیری انسان یادگیری ارزش ها و هنجار های اجتماعی است و آموزش و پرورش، نهاد رسمی است که هر جامعه به عنوان ابزار رسمی آموزش ارزش ها و هنجار های اجتماعی تدارک دیده است، به طوری که می توان شکست جامعه در تعلیم و تربیت اطفال و نوجوانان را در فرایند آموزش و پرورش، شکست جزو مهمی از فرایند جامعه پذیری اعضای جدید جامعه تلقی نمود (مهدوی، ۱۳۹۰: ۷۹). به نظر می رسد منابع طبیعی و ملی و حفاظت از محیط زیست و سایر مسائل مرتبط با این موضوع را در غالب هزینه کردن در عرصه آموزش به عنوان یک سرمایه قلمداد نموده و از همان ابتدا و دوران طفولیت به تعلیم و تربیت کودکان پرداخت و با تبیین ارزش های اجتماعی در عرصه منابع ملی و فرهنگ سازی از طریق آموزش پرداخت.

می توان گفت از مؤلفه های دیگر، حق اشتغال می باشد که در اصل ۲۸ قانون اساسی نیز بدان اشاره شده و در ماده ۲۳ اعلامیه جهانی حقوق بشر نیز مورد تأکید قرار گرفته است. لذا از آنجا که پیشگیری اجتماعی با مهیا نمودن نیاز های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مردم در سطح جامعه محقق می شود و این مهم به عنوان یکی از تعهدات جوامع مردم سالار مورد نظر است، تأمین شرایط و امکانات کار برای همه به منظور رسیدن به اشتغال کامل، عدم اجبار افراد به کاری معین و جلوگیری از بهره کشی، سنگ بنای ساختار و ماهیت اقتصادی دولت های دموکراتیک است که اذعان دارند بیکاری ممکن است به واسطه فقر، بی هویتی، فشار های روانی و غیره منجر به تسریع فرایند بزهکاری و افزایش جرم گردد (دارابی، ۱۳۹۵: ۱۲۱). معمولاً افراد بیکار حاشیه نشینان را تشکیل می دهند، چراکه بیکاری و در نتیجه فقر باعث می شود که به ناچار در حاشیه شهر سکنی گزینند.

سیاست جنایی در پیشگیری اجتماعی ناظر به منابع طبیعی و اراضی ملی ————— ۱۹۸

حاشیه نشینی از لحاظ وجه درونی با نظام فرهنگی اجتماعی و موقعیت روانی افراد مرتبط است. به اعتقاد پارک (نقدی، ۱۳۸۲؛ نیز ر.ک: یاسمی نژاد و همکاران، ۱۳۹۲: ۵۲) می توان گفت همین حاشیه نشینان گرفتار فقر می توانند مرتکبین جرائم علیه منابع طبیعی و اراضی ملی گردند؛ چراکه قطع درختان و یا چرانیدن احشام به طور غیر قانونی می تواند گره ای از مشکلات مالی آنان را بگشاید و یا برای گرم نگه داشتن خود و خانواده در ایام زمستان ناگزیر از قطع درختان بشوند و یا برای امرار معاش به تولید زغال روی آورند که همگی جرائم علیه منابع طبیعی است.

در تعریف فقر آمده است، فقر عبارت است از ناتوانی در فراهم آوردن نیازهای بنیادی برای رسیدن به یک زندگی آبرومندانه و شایسته انسان (داداش زاده، ۱۳۷۰: ۱۶؛ شکرپیگی، ۱۳۹۲: ۱۰۱؛ برای مطالعه بیشتر ر.ک: خسروشاهی، و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۷). فقر از عوامل مؤثر بزه بوده تا جایی که بسیاری از کارشناسان، ریشه بسیاری از جرائم را در فقر و بیکاری و آشفتگی وضعیت اقتصادی خانواده می دانند. می توان گفت که یکی از مهم ترین عوامل اجتماعی شکل گیری جرائم، فقر و وضعیت نامطلوب اقتصادی خانواده می باشد (سلاحی، ۱۳۹۴: ۱۴۳).

پس می توان گفت در مناطقی که درختان جنگل برای کسب روزی و صرفه اقتصادی قطع می گردند چنانچه افراد آن مناطق دارای شغل و درآمد مکفی باشند خود عاملی پیشگیرانه می باشد و به همین ترتیب در سایر جرائم مربوط به منابع ملی که با تأمین منبع مالی برای افراد از طریق قانونگذاری و سیاست های دولت، عدالت اجتماعی را فراهم و تقویت نمود. بدیهی است اشتغال می تواند از ارتکاب بسیاری از جرائم پیشگیری کند و با اعطا نمودن هویت و اعتبار اجتماعی از بروز انحرافات جلوگیری به عمل آورد. بیکاری عاملی گشته است که متأسفانه افراد بیکار به ارتکاب جرائم بیشتر روی آورند و در این میان، جرائم علیه منابع طبیعی و محیط زیست نیز از این مقوله بی نصیب نمانده اند. قطع درختان، تبدیل آنها به ذغال و تصرف اراضی ملی

و مراعات، خود می تواند زائیده بیکاری در جامعه باشد که افراد برای تأمین معیشت خود ناگزیر دست به ارتکاب چنین جرائمی می زنند .

به نظر می رسد در این مقوله که عادات و رسوم و آرمان های افراد شکل می گیرد و ارزش ها و باور های اساسی جامعه به فرد تزریق می شود و هنجار ها و ارزش ها و عقاید را فرا می گیرد می توان از بُعد منابع طبیعی و مَلّی بر همین اساس، اقدامات پیشگیرانه را طراحی نمود و ارزش ها را در منابع مَلّی در ذهن افراد نهادینه کرد؛ و احساس مسؤولیت و باور به ارزش ها و احترام به ارزش ها را در باب منابع طبیعی و زیست محیطی تقویت نمود.

در پیشگیری اجتماعی از طریق آموزش، تربیت، ترغیب و تنبیه در صدد هستیم تا معیار شناخت اعمال خوب و بد را به فرد القاء کرده و به او قدرت ارزیابی و ارزشیابی عملکرد خویش را بدهیم (جعفری، ولی پور، ۱۳۹۱: ۵).

جنبه های بسیار متفاوت محیطی وجود دارند که ممکن است جرم زا باشند؛ برای مثال، زمانی که فرصت های واقعی برای خطرپذیری مجاز وجود دارد، اختلاط با دیگر مجرمان در یک محیط محروم می تواند خیلی مهم باشد، اما ممکن است عواملی وجود داشته باشند که از افراد در برابر تأثیرات احتمالی محیط حمایت می کنند؛ مانند مراقبت، خانواده های با فضیلتی که از بچه هایشان حمایت و پشتیبانی می کنند (یاسمی نژاد و همکاران، ۱۳۹۲: ۴۵-۴۶). بنابراین خانواده اصیل ترین نهاد اجتماعی است که از مقام و منزلت ویژه ای برخوردار است، ولی اگر شرایط و موقعیت به صورت دیگری باشد، یعنی خانواده از نظر تربیتی دچار نقیصه شده و از کمبود شدید عاطفی رنج ببرد و یا والدین از هم جدا شده باشند بدیهی است نتایج زیان باری در بر خواهد داشت که دیر یا زود مشاهده خواهد شد (خسروشاهی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۴). افراد از سوی خانواده گام به عرصه هستی می نهند و جامعه نیز از تشکل افراد، هستی و قوام می یابد و از آن رو که نهاد خانواده، مولد نیروی انسانی و معبر سایر نهاد های

سیاست جنایی در پیشگیری اجتماعی ناظر به منابع طبیعی و اراضی ملی ————— ۲۰۰

اجتماعی است از ارکان عمده و نهاد های اصلی هر جامعه به شمار می رود (یاسمی نژاد و همکاران، ۱۳۹۲: ۴۵-۴۶).

از آنجا که دین مبین اسلام نیز تأکید بسیار زیادی به احترام به طبیعت و درختان و محیط اطراف ما نموده است جا دارد که این مهم به صورت جامع و برنامه ریزی شده و در قالب آموزش و مهارت های فردی در مدارس و دانشگاه ها و حتی مساجد پیگیری و اجرا شود و می توان در این زمینه فرهنگ سازی نمود؛ چراکه فرهنگ نقش بسیار والا و ارزشمندی در نحوه رفتار انسان و روابط افراد با یکدیگر و محیط و جامعه ایفا می کند. یک فرهنگ غنی می تواند قوی ترین مانع در مقابل ارتکاب جرم و عامل مؤثری در پیشگیری از آن باشد و بر عکس، فرهنگ نامناسب می تواند نقش مخربی را ایفا نماید.

در خصوص جرائم علیه منابع طبیعی می توان به فرهنگ غلط مصرف گرایی و تجمل گرایی اشاره نمود که همین فرهنگ نادرست خود عاملی در جهت تخریب منابع طبیعی و جنگل ها و تصرف اراضی ملی شده است؛ لذا به نظر می رسد علت اصلی این رفتار ها و انحرافات در جامعه را باید در مؤلفه های فرهنگی، نقص در آموزش و فراموش کردن توصیه های دینی و عدم توجه به امور اخلاقی و معنوی و جهش به سمت زندگی صرف مادی و صنعتی جستجو نمود.

۳-۴- پیشگیری اجتماعی رشد مدار ناظر به منابع طبیعی و اراضی ملی

پیشگیری رشد مدار یعنی توجه به زیر ساخت ها، بستر ها و مؤلفه هایی که به افراد و جامعه در قبال پدیده جنایی یا وسوسه های بزهکاری مصونیت درونی و ذاتی می بخشد. جوامع پیشرفته و صنعتی با گذر از شرایط اجتماعی ساده و ابتدایی و با تکیه بر برنامه ریزی های کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت، پیشگیری رشد مدار را سرلوحه برنامه ریزی های خویش قرار داده اند (شاملو، ۱۳۹۳: ۲۰).

بنابراین، پیشگیری اجتماعی رشد مدار، شامل تدابیر و اقدامات پیشگیرانه حاکم و ناظر بر رشد و شکوفایی فرد از دوران کودکی تا دوران نوجوانی و جوانی اوست که مراحل مختلف تکوین شخصیت او را در بر می گیرد. با این تدابیر پیشگیرانه می توان از کجروی و انحراف فرد و بزهکاری زودرس ممانعت کرد. پیشگیری اجتماعی جامعه مدار نیز شامل اقدام های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و پیشگیرانه ای می شود که نسبت به محیط هایی که فرد در آنها زندگی و کار می کند، اعمال می شوند (همان: ۱۲).

دوران نوجوانی یکی از بحرانی ترین دوران زندگی هر فرد به شمار می آید. ورود به این مرحله نوجوان را با مشکلات فراوانی دست به گریبان می سازد. حال اگر عوامل مؤثر بر شخصیت شکل یافته به گونه ای باشد که هویت یابی او را یاری دهد مسائل حادّ بروز نخواهد کرد، اما اگر این عوامل بحران را تشدید نماید نوجوان مستعدّ و آسیب پذیر به سوی ناهنجاری و یا بزهکاری رانده خواهد شد. بزهکاری نوجوانان، پدیده اجتماعی جهانی است؛ گرچه جوامع گوناگون بر حسب وضعیت اقتصادی و اجتماعی خود با انواع متفاوتی از آن روبرو هستند. در همه جوامع انسانی، اصطلاح بزهکار در مورد افرادی به کار برده می شود که اعمالی خلاف قانون یا موازین مذهبی آن جامعه انجام می دهند. با توجه به این که این احکام در جوامع گوناگون متفاوت است فرد متخلف در یک جامعه ممکن است در جامعه ای دیگر از تخلف بری باشد. در کشور ما بزهکاری به کلّ جرائمی گفته می شود که در صورت ارتکاب، به موجب قصاص، دیات، حدود و تعزیرات دارای مجازات هستند (پیکا، ۱۳۷۰ به نقل از شکرپیگی، یاسمی نژاد، ۱۳۹۱: ۱۷۹). به نظر می رسد با توجه به این که پیشگیری اجتماعی رشد مدار، تدابیر و اقدامات پیشگیرانه - که حاکم و ناظر بر رشد و شکوفایی فرد از دوران کودکی تا دوران نوجوانی و جوانی اوست - را در بر می گیرد پس حیطة عملکرد و کارکرد در نوع طبقه سنی مشخص گردیده و می توان از طریق بالا بردن سطح آگاهی کودکان و نوجوانان و جوانان در جهت پیشگیری از ارتکاب

سیاست جنایی در پیشگیری اجتماعی ناظر به منابع طبیعی و اراضی ملی ————— ۲۰۲

جرائم در عرصه منابع طبیعی و ملی اقدام نمود. از طرفی می توان از پتانسیل استفاده از مطبوعات و رسانه های گروهی در جهت نیل به اهداف مورد نظر نیز بهره برد، همچنان که اصل ۳ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران دولت را موظف نموده و در بند ۲ بالا بردن سطح آگاهی های عمومی در همه زمینه ها با استفاده از مطبوعات و رسانه های گروهی و وسایل دیگر را از وظایف دولت دانسته است و همینطور در بند ۸ آن مشارکت عامه مردم در تعیین سرنوشت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و بخصوص در عرصه پیشگیری از راهنمایی تحصیلی و متوسطه و حتی دانشگاه ها مواد درسی لازمی که بتواند مؤثر واقع شود پیش بینی گردد، بلکه می تواند عامل بازدارنده ای باشد که از ارتکاب جرم توسط افراد پیشگیری به عمل آورد. می توان گفت از این طریق می توان به موفقیت چشمگیری نائل آمد؛ چراکه افراد از همان ابتدا با ارزش ها و قواعد و مقررات آشنا می شوند و می توان از این طریق، اهمیت منابع طبیعی و حفاظت و حراست و صیانت از آنها را از همان ابتدای زندگی گوشزد و در ذهن و افکار افراد نهادینه نمود. از طرفی آموزش افراد خود می تواند باعث بسط و گسترش بیشتر آن از طریق انتقال و آموزش بین خود افراد منجر شود و گستره آن را افزایش دهد که حاصل کار را دو چندان خواهد نمود.

بنابراین، پیشگیری فرد مدار دارای یک گونه بسیار مهم دیگر یعنی پیشگیری رشد مدار یا زود هنگام است که برای کاهش احتمال مزمن شدن بزهکاری در افراد از اقدام های روان شناسانه - اجتماعی زودرس جهت مداخله در فرآیند تربیت و رشد بهره می جوید. پیشگیری رشد مدار، شامل مجموعه تدابیر روان شناسانه - اجتماعی است که به منظور تقویت فرآیند جامعه پذیری افراد و کاهش احتمال پایداری بزهکاری در «کودکان معضل دار» به کار گرفته می شود؛ اینگونه پیشگیری در صدد پروراندن درست شخصیت کودکان مشکل دار است و در این راستا بر

اقدام های روان شناسانه و اجتماعی حمایتی خانواده مدار، مدرس مدار و اجتماع مدار تمرکز می کند (هوارد، ۱۳۸۳: ۱۳۶۳).

به نظر می رسد که سنّ یکی از عوامل مهمّ تخلّفات باشد. پژوهش در مورد افراد جوان نشان داد که اعمال تخلّف از قانون نسبتاً در میان این گروه شایع می باشد. اصلاً تخلّفات در دوران نوجوانی شروع می شود و سپس افزایش یافته و تا سنّ ۱۸ سالگی به بالاترین حدّ خود می رسد و پس از آن به شدّت کاهش پیدا می کند (پوت واین، سامونز، ۱۹۷۲: ۳۰)؛ لذا در جرائم منابع طبیعی و محیط زیست نیز باید به کودکان و نوجوانان و بالابردن سطح آگاهی آنان در پیشگیری رشد مدار توجه ویژه ای داشت.

یکی از بهترین و آسان ترین راه های حمایت از محیط زیست منابع آبرزی (منابع طبیعی و ملّی) آن است که مردم در این راه وارد شوند. تحریک انگیزه های مردمی برای رسیدن به این مقصود بسیار مفید و سودمند است، زیرا وقتی مردم آگاه شوند که استمرار حیات آنها بستگی به وجود محیط زیست سالم دارد، آنگاه انگیزه ای قوی در آنها ایجاد خواهد شد، تا با همه امکانات و توان خویش در این راه قدم بردارند (قاسمی، ۱۳۸۴: ۱۷؛ حیدرزاده، مظفری زاده، ۱۳۹۲: ۱۷۲) در ماده ۳۳ قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا آمده است: «سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران موظف است با همکاری سازمان حفاظت محیط زیست برنامه های مناسب جهت تنویر افکار عمومی، آموزش و قوانین و مقرّرات و مسائل حفاظت محیط زیست را تنظیم و به مورد اجرا گذارد». بنابراین، ایران تحت تأثیر مقرّرات بین المللی به امر آموزش همگانی در زمینه محیط زیست مبادرت کرده است (بحرینی، مبرقی، ۱۳۷۶: ۳۶؛ حیدرزاده، مظفری زاده، ۱۳۹۲: ۱۷۲).

می توان گفت در قرن حاضر، زندگی انسان تحت تأثیر شدید رسانه ها قرار دارد و محیط زندگی انسان را احاطه نموده اند و به نوعی در اجتماعی کردن افراد نقش بسزایی دارند. از آنجا که کارکرد و آگاهی رسانی رسانه های جمعی از طریق جامعه پذیری و اجتماعی کردن محدود افراد بسیار مؤثر بوده و از ابزار های ویژه در اصلاح

سیاست جنایی در پیشگیری اجتماعی ناظر به منابع طبیعی و اراضی ملی ————— ۲۰۴

رفتار و ترغیب و متقاعد سازی شهروندان تأثیر گذار است و می تواند در مسائلی نظیر ایجاد حریق و خسارات ناشی از آن و قطع درختان و تصرف اراضی ملی که آن را عاملی انسانی می دانند بسیار مؤثر باشند.

صدا و سیما نیز نقش بسیار مهمی در آموزش همگانی دارد و لازم است در مورد جرائم علیه منابع ملی نیز با پخش برنامه های آموزشی از وقوع این گونه جرائم پیشگیری کند، چراکه امروزه یکی از مهم ترین ابزار فرهنگ سازی در کلیه جوامع، وسایل ارتباط جمعی است که با توجه به حجم بالای مخاطبان و گستردگی و تنوع آن بزرگ ترین نقش را در افکار عمومی برای تلقین افکار و روش زندگی ایفا می کند که می توان رادیو، تلویزیون، روزنامه ها، سینما، کتب و ... را نام برد که می تواند در تمام ابعاد زندگی بشر در کلیه جرائم بخصوص در جرائم علیه منابع طبیعی و محیط زیست اعم از بُعد دینی، اخلاقی، و غیره در جهت پیشگیری نقش غیر قابل انکاری را ایفا کند؛ پس می توان از این مؤلفه، استفاده صحیح و بهینه ای در جهت پیشگیری از جرائم علیه منابع طبیعی و ملی نمود.

به مین منظور ماده ۱۰ اعلامیه ریو در جهت مشارکت شهروندان و تسهیل و تشویق آنها در مسائل محیط زیست می گوید: «مشارکت کلیه شهروندان ذینفع در سطحی مناسب، مسائل زیست محیطی را به بهترین نحو تدبیر می کند».

۵-۳- پیشگیری اجتماعی جامعه مدار ناظر به منابع طبیعی و اراضی ملی

شناسایی عوامل مختلف محیطی بزهکاری، به منظور خنثی کردن یا کاهش آثار آنهاست. در واقع، پیشگیری جامعه مدار با بهبود شرایط زندگی، به طور مستقیم بر رفتار مجرمانه تأثیر می گذارند. با بیان این دو نوع پیشگیری اجتماعی می توان نتیجه گرفت که این قسم از پیشگیری مبتنی بر فرد مداری و اصلاح فرد در عرصه اجتماع است (نجفی ابرند آبادی، ۱۳۸۱: ۱۲).

۲۰۵ _____ مطالعات فقه و حقوق اسلامی - سال ۱۰ - شماره ۱۹ - پاییز و زمستان ۹۷

در تعریفی دیگر آمده است که این نوع پیشگیری شامل اقداماتی است که درصدد تأثیرگذاری بر عوامل مؤثر بر ارتکاب جرم می باشد و عمدتاً بر تغییر محیط های اجتماعی و انگیزه های مجرمانه متمرکز می شوند.

هدف پیشگیری مذکور این است که به طور مستقیم از مجرم شدن افراد یعنی تبدیل آنها به بزهکاران بالفعل جلوگیری نماید و مجرمان بالفعل و بالقوه را از خطای های آتی منصرف کند (کی نیا، ۱۳۸۲: ۲۸۸). در تعریفی دیگر، پیشگیری اجتماعی به عنوان تلاش برای حل مسائل رفتار مجرمانه با پرداختن به ریشه های جرم تعریف شده است (رایجیان اصلی، ۱۳۸۴: ۱۴۸). به نظر می رسد از تعاریف ذکر شده و نیز تعاریف دیگر می توان استنباط نمود که در مقوله تعریف پیشگیری اجتماعی، اختلاف نظر زیادی در بین جرم شناسان وجود دارد.

مرکز بین المللی پیشگیری از جرم، پیشگیری اجتماعی از جرم را به عنوان هر چیزی دانسته است که «بزهکاری، خشونت و ناامنی را از طریق هدف گیری موفقیت آمیز علل شناخته شده جرم، کاهش دهد (Palmary, 2001:p. 3).

پیشگیری جامعه مدار یا پیشگیری محیطی، کهن ترین گونه پیشگیری فرد مدار است که با تکیه بر ظرفیت محیط ها، به ویژه محیط های پیرامون افراد به دنبال پیشگیری از جرم است. این نوع پیشگیری با به کارگیری اقدام های غیر قهرآمیز اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی در محیط های مختلف در صدد از بین بردن عوامل محیطی جرم زا یا دست کم کاهش تأثیر آنها بر افراد است (نجفی ابرند آبادی، ۱۳۸۳: ۵۷۰). به این ترتیب، پیشگیری جامعه مدار با توجه به این انگاره که گونه های مختلف محیط بر نظام رفتاری افراد تأثیرگذار هستند بر استفاده از اقدام های غیر قهرآمیز محیط مدار به منظور زدودن یا کاهش تأثیر عوامل جرم زا تمرکز می کند (ابراهیمی، ۱۳۹۰: ۶۱).

سیاست جنایی در پیشگیری اجتماعی ناظر به منابع طبیعی و اراضی ملی ————— ۲۰۶

نهاد خانواده، آموختن مهارت های اجتماعی به کودکان و نوجوانان، آموزش آموزگاران و مسؤولان مدرسه است و می کوشد تا با توانمند سازی، افراد را برای زندگی مطلوب در جامعه آماده سازد (نیاز پور، ۱۳۸۳: ۱۳۴-۱۳۵).

با توجه به اصل پیشگیری اجتماعی، قسمتی از مواضع این پیشگیری تکیه و تأکید بر ظرفیت های شخصی افراد در روند مقابله با جرم است که در این راستا نهاد هایی مانند جامعه، مدرسه، خانواده و رسانه وجود دارند که برای تبیین اهداف از آنها هم استفاده می شود.

به این ترتیب، شماری از ساز و کارهای این نوع پیشگیری از جمله بستر سازی و توسعه آن با فراهم ساختن زمینه های مناسب جهت کارزایی یا فقرزدایی، ارتقای سطح رفاه اجتماعی به عنوان هنجار اساسی مورد توجه قرار گرفته اند (نوربها، ۱۳۸۶: ۱۸۰).

بنابراین پیشگیری اجتماعی جامعه مدار دربرگیرنده تدابیر و اقدام های پیشگیرانه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی است که هدف آن کاهش یا حذف علل جرم زا در محیط اجتماعی است. به عبارت دیگر، شناسایی عوامل مختلف محیط بزهکاری به منظور خنثی کردن یا دست کم کاهش اثر آن است، در واقع این نوع پیشگیری با بهبود شرایط زندگی در محیط معین به طور مستقیم بر رفتار مجرمانه تأثیر می گذارد؛ به همین دلیل، اعمال مدیریت مناسب نسبت به عوامل محیطی که به نوبه خود فرصت های مناسب را برای ارتکاب جرم ایجاد می نماید از سیاست های پیشگیری اجتماع مدار است (ابراهیمی، ۱۳۹۱؛ کوشا، ۱۳۹۳: ۴) در اینجا موضوع اطلاع رسانی و اطلاعات و مشارکت شهروندان واجد اهمیت بسیار است، زیرا با مشارکت ایشان در اتخاذ تصمیمات، بستر مناسبی برای مردم سالاری فراهم می شود (رمضانی قوام آبادی، ۱۳۹۰: ۲۰۸).

بنابراین، هدف از اعمال این راهکار آن است که به دولت کمک شود کارآمد تر عمل کند و جامعه بتواند در محیطی که در آن رشد عادلانه و پایدار با ارائه خدمات دولتی مقرون به صرفه وجود دارد، مشارکت کامل داشته باشد. قادر ساختن جامعه مدنی در ساماندهی، دفاع، تأثیر و تغییر در کلیه جنبه های حکومت، برای پیشرفت آن ضروری می باشد. همراه نمودن جامعه مدنی و نهاد های فعال در آن، با ساز و کار های مقابله با فساد و نهاد های دولتی مسؤول مبارزه با آن، یکی از اهداف پیشنهاد این برنامه است. اصولاً در مقابله با پدیده های جنایی، در کنار هم قرار دادن پاسخ های دولتی و پاسخ های جامعه مدنی امری بدیع و لازم است که در حوزه سیاست جنایی مشارکتی مورد ارزیابی قرار می گیرد (لازرژ، ۱۳۸۱: ۱۳۹). امری که به نحو شایسته، زمینه ارتقای مشارکت جامعه در مقابله با جرائم را فراهم می آورد و باعث می شود دولت ها به توفیق روز افزونی در برخورد با جرائم دست یابند (توسلی زاده، ۱۳۹۲: ۱۳۷) پس، پیشگیری از جرم را نباید فقط وظیفه حکومت دانست، بلکه باید آن را وظیفه همگانی دانست که این امر بدون همکاری و مشارکت اجتماع تحقق نمی یابد. مروری بر سخنان امام علی (ع) این نکته را روشن می کند که آن حضرت، پیشگیری از جرم را وظیفه همگانی دانسته که نه تنها حکومت، بلکه یکایک افراد اجتماع و حتی مجرمان (بالقوه) و نیز افرادی را که احتمال بزه دیده شدن آنها وجود دارد، مسؤول پیشگیری دانست (خسروشاهی، و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۱). در خصوص وظیفه همگانی در پیشگیری از جرم می توان به سفارش های امام علی (ع) درباره امر به معروف و نهی از منکر اشاره کرد که می فرماید: «امر به معروف و نهی از منکر از مهم ترین برنامه ها و تدابیری است که اسلام برای مشارکت مردم در پیشگیری از جرم تدارک دیده است و همه افراد مسلمان در سراسر جهان به صورت یک عضو فعال در آن شرکت دارند و برای هیچ کس در هر مقامی که باشد، امتیاز و معنویت قرار نداده است (همان: ۱۲)؛ بنابراین امر به معروف و نهی از منکر، حوزه نظارت همگانی را بر اجرای پیشگیری از جرم توسعه می دهد.

سیاست جنایی در پیشگیری اجتماعی ناظر به منابع طبیعی و اراضی ملی ————— ۲۰۸

می توان گفت وجود برخی مسائل نو ظهور در جامعه بین المللی و ایجاد مشکلات نو ظهور و بغرنج توجه ها را فراتر از مرز های جغرافیایی برده است. مشکلات و خسارات وارده به منابع طبیعی شکل بین المللی و جهانی به خود گرفته است؛ لذا تخریب و قطع و سوزاندن درختان و جنگل ها و سایر اعمال ضد طبیعت و محیط زیست می تواند باعث بحران محیط زیست و تغییرات آب و هوایی و کاهش لایه ازن شود؛ به همین منظور اهمیت بُعد بین المللی آن آشکار و احساس می شود که کشور ما نیز باید در این راستا گام های مؤثری بردارد که در این مقوله باز نباید از نقش مشارکت مردم غافل شد.

سازمان های مردمی، خود زائیده یک تفکر داوطلب گرا هستند که به شکل تشکل های منظم و سازمان یافته، نمود پیدا کرده اند و به نوبه خود، با بسیج عموم علاقه مندان به خدمت، توان اجتماعی برای خدمت به توسعه را تقویت می کنند. با توجه به راهکار های قانونی در بهره گیری از ظرفیت گروه های تخصصی و تشکل های مردمی می توان با سازمان های مردم نهادی که موضوع یا هدف فعالیت آنها مشترک است، یک شبکه ملی یا استانی تشکیل داده، NGO یا سمن های مردم نهاد، از جمله ظرفیت هایی است که قانون تشکیل سازمان بازرسی جهت تعامل و همکاری به استناد ماده ۱۱ و ماده ۱۶۵ آئین نامه اجرائی سازمان بازرسی ایجاد کرده است. سازمان های مردم نهاد زیست محیطی به عنوان حفاظ طبیعت محسوب می گردند و سازمان هایی هستند که فعالیت هایشان را متمرکز بر منابع طبیعی در راستای صیانت، احیاء و توسعه پایدار نموده اند؛ و نقشی بسیار فعال در جلب مشارکت مردمی در نگهداری از منابع طبیعی و ملی کشور دارند (لطفی، ۱۳۹۴: ۱۲۹). به نظر می رسد مشارکت مردمی و سازمان های مردم نهاد قبل از تصویب ماده ۶۶ قانون آئین دادرسی کیفری جدید نیز به موجب اصل ۵۰ قانون اساسی پیش بینی و دارای وجاهت قانونی بوده اند. این اصل مقرر می دارد: «در جمهوری اسلامی حفاظت محیط زیست که نسل امروز و نسل های

بعد باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می گردد؛ و اصل ۴۵ نیز معادن، دریاها، دریاچه ها، رودخانه ها، کوه ها و جنگل ها و نیزارها و بیشه های طبیعی را جزو انفال و ثروت های عمومی برشمرده است؛ لذا در اصل ۳۴ در مقام نحوه احقاق حق برآمده و مقرر می نماید: «دادخواهی حق مسلم هر فرد است و هر کس می تواند به منظور دادخواهی به دادگاه های صالح رجوع کند».

بنابراین یکی از موارد مهم مفاسد اقتصادی در منابع ملی خواری می باشد. با توجه به اهمیت موضوع و اولویت های سازمان بازرسی کل کشور و همچنین فرمان های موضوعی رهبر معظم انقلاب بر حفظ و صیانت اراضی ملی و طبیعی در برخورد با اقدامات مجرمانه زمین خواری و کوه خواری مبتنی بر بند (ب) ماده ۲ قانون تشکیل سازمان بازرسی می توان با بهره گیری از ظرفیت های قانونی و توافق نامه های همکاری و مشارکت با دستگاه ها و نهاد های مردمی و غیر دولتی به موجب ماده ۱۱ قانون تشکیل سازمان بازرسی و ماده ۶۵ آئین نامه اجرائی سازمان بازرسی در حول اهداف مشترک، چتر نظارتی سازمان را در امر نظارت و در راستای صیانت از اراضی ملی و طبیعی توسعه بخشید (لطفی، ۱۳۹۴: ۱۲۹).

سازمان های غیر دولتی در چارچوب اهداف تعیین شده در اساسنامه خود حرکت کرده و به تناسب هدف و موضوعی که برای آن تأسیس شده اند، در قبال مسائل گوناگون اتخاذ تصمیم می نمایند. در مقایسه با سازمان ها و نهاد های دولتی، این سازمان ها عموماً از حیث مالی و تکنیکی با محدودیت های بسیاری مواجه اند (رمضانی قوام آبادی، ۱۳۹۰: ۲۰۸؛ علیائی طیبی شاهی، کامرانی، ۱۳۹۵).

می توان گفت خسارات وارد شده به منابع طبیعی و ملی گاهی جبران ناپذیر و گاهی به سختی صورت می گیرد، همانند خشکیدن دریاچه ارومیه که احیای آن با مشکلات عدیده ای روبروست؛ و یا سوختن جنگل که ضایعه ای جبران ناپذیر می باشد و این موضوع بر اهمیت حفظ و صیانت از منابع طبیعی و ملی و محیط زیست و مشارکت عمومی می افزاید.

سیاست جنایی در پیشگیری اجتماعی ناظر به منابع طبیعی و اراضی ملی ————— ۲۱۰

همچنین سازمان های مردم نهاد با توجه به آشنایی با سنت ها و باورهای مردم در مناطق مختلف کشور می توانند به طور خودجوش در زمینه های صیانت از محیط زیست و منابع طبیعی در مقابل پدیده های زمین خواری و کوه خواری، دریا خواری و ...، بازویی توانمند برای همکاری با سازمان های متولی باشند که به بعضی از آن اهداف اشاره می کنیم:

- ۱- جلب حافظان مردمی اراضی ملی و طبیعی در قالب تشکل ها
- ۲- افزایش رصد و نظارت جمعی در برخورد با متصرفان اراضی ملی
- ۳- توانایی سازماندهی و آموزش پذیری لازم و ارتقای سطح آگاهی و فرهنگ صیانت از منابع ملی در بین اقشار مختلف جامعه
- ۴- صیانت از تغییر چهره طبیعت و مراتع ملی با مشارکت عمومی
- ۵- برخورداری از اقدامات ایجابی در بسیج عمومی مردم در قالب ناظران افتخاری در کنار دستگاه های متولی صیانت از اراضی ملی
- ۶- اقدامات تحقیقی و پژوهشی در زمینه صیانت از اراضی ملی و طبیعی
- ۷- هم افزایی فکری و اجرایی به دستگاه های متولی صیانت از اراضی ملی در کمیته صام (لطفی، ۱۳۹۴: ۱۳۰).

این نوع پیشگیری در ایران، علاوه بر صدر بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی که اصل راهبردی حقوق پیشگیری ایران محسوب می شود، در اصل راهبردی دیگر قانون اساسی نیز مورد اشاره قرار گرفته است. تأکید بر اهمیت خانواده به عنوان واحد بنیادی جامعه (اصل دهم)، حمایت از مادران در نگهداری و تربیت فرزندان (اصل ۲۱)، فراهم کردن وسایل آموزش و پرورش رایگان تا پایان دوره متوسطه (اصل ۳۰)، تأمین مسکن متناسب با نیاز افراد (اصل ۳۱) و تنظیم اقتصاد ایران به گونه ای که نیاز های اساسی انسان در جریان رشد (مسکن، خوراک، پوشاک، بهداشت، درمان، آموزش و پرورش، تشکیل خانواده و اشتغال کامل) تأمین شود (اصل ۴۳) محیط های اجتماعی

شخصی خانواده، مدرسه، زیست بوم و کار هر یک به عنوان نهاد های تولید کننده هنجار های رفتاری و تأمین کننده نیاز های مادی، نقش اساسی در فرآیند رشد مادی، معنوی، اجتماعی، یعنی جامعه پذیری تدریجی فرد، ایفا می کنند؛ بنابراین سوء عملکرد هر یک می تواند این جریان رشد را دچار اختلال کرده و از نظر جرم شناسی، فرد را غیر اجتماعی و حتی ضد اجتماعی کند که از منظر جرم شناسی به نوعی، پیشگیری اولیه از بزهکاری محسوب می شود (ابراهیمی، ۱۳۹۰: ۵).

فقهای اسلامی بر این باورند که احکام اسلامی برای تأمین مصالح جامعه و مردم می باشند. از میان مصالح اسلامی پنج مصلحت حائز اهمیت جدی می باشد: مصلحت دین، نفس، نسل، مال و عقل (شاطبی، ۱۹۹۷: ۹/۱؛ عز بن عبد السلام، بی تا: ۹/۱؛ حکیم، ۱۹۶۳: ۶۷). بنابراین، حفاظت اجتماعی و همه گیر و پیاده سازی مدل های پیشگیری اجتماعی برای حفاظت از منابع طبیعی و اراضی ملی با توجه به آموزه های فقهی و حفظ ضروریات پنجگانه فوق لازم است؛ زیرا که در آینده تخریب منابع طبیعی و ملی، اجتماع و محیط را با خطر جدی مواجه خواهد کرد.

در خصوص اعمال پیشگیری اجتماعی برای جلوگیری و یا کاهش ارتکاب جرائم علیه منابع طبیعی موارد ذیل پیشنهاد می گردد:

۱. قرار دادن دروسی در برنامه درسی تمام مقاطع تحصیلی با موضوع اهمیت و حفاظت از منابع طبیعی و آشنایی با مجموعه قوانین و مقررات منابع طبیعی؛
۲. دولت با ارائه راهکارهای مناسب نسبت به تأمین مایحتاج اساسی زندگی مردم مناطق روستایی و جنگل نشین از طریق اشتغال زایی اقدام نماید؛
۳. اطلاع رسانی از قوانین و جرائم مربوط به منابع طبیعی علی الخصوص تفکیک و تبدیل اراضی ملی و زراعی و حق اعتراض به آراء کمیسیون ماده واحده منابع طبیعی (جعفری، ولی پور، ۱۳۹۱: ۵). به نظر می رسد علی رغم پیشنهاد های خوب و مؤثری که ارائه گردیده، ما را از پیشگیری وضعی بی نیاز نمی کند و پیشگیری اجتماعی با خوش بینانه ترین حالت نمی تواند در هیچ جرمی آن را به طور کامل از

سیاست جنایی در پیشگیری اجتماعی ناظر به منابع طبیعی و اراضی ملی ————— ۲۱۲

بین ببرد؛ به عنوان مثال، در جرم زمین خواری که مجرمین به انواع و انحاء راه های فریبکارانه، مرتکب جرم زمین خواری می شوند راهکار های پیشگیری اجتماعی شاید نتواند آنگونه که باید مؤثر واقع گردد و ریشه این جرم را بخشکاند.

با نگاهی به تصرفات صورت گرفته در مناطق خوش آب و هوا به ویژه در روستا ها و دهستان ها می توان رشد ساخت و ساز را به شکل قارچ گونه در اراضی ملی و طبیعی ملاحظه نمود و عدم تمرکز نظارت بر روی این اراضی توسط دستگاه های متولی، باعث سوء استفاده از این شرایط برای سود جویان شده است تا جایی که توسط مقام معظم رهبری بر مراقبت بیشتر به متولیان تذکر داده شد و همه فعالان این عرصه را بر صیانت و نظارت عمومی از این میراث ملی گوشزد فرمودند. ایشان در روز ۱۷ اسفند ماه سال ۱۳۹۳ در دیدار با فعالان محیط زیست بر حل مسائل و مشکلات زیست محیطی همچون پدیده های کوه خواری، زمین خواری، و دست اندازی به زمین های ملی و نقش دستگاه ها در اجرای قانون، تأکید فراوان فرمودند که این امر باعث گردید نیاز به یک طرح جامع ملی نظارت تشکیلاتی و اقدام پیشگیرانه جهت صیانت از اراضی ملی اعلام شود (لطفی، ۱۳۹۴: ۱۲۲).

نتیجه گیری

به دلیل این که پیشگیری اجتماعی نیاز به بازه زمانی طولانی مدت دارد و از آنجا که هدف از پیشگیری در منابع طبیعی و ملی، جلوگیری از ارتکاب جرائم در این عرصه می باشد، نتیجه مطلوب را باید در مدت طولانی انتظار داشت و همیشه اینگونه پیشگیری را نمی توان به عنوان یک مؤلفه کارآمد زود بازده تلقی کرد.

به عنوان نواقص و خلأ ها در این خصوص باید گفت علاوه بر سازمان های مردم نهاد، دولت در ایجاد مکان های تفریحی و مراکز آموزشی و همچنین قرار دادن پیشگیری اجتماعی در کتب آموزشی در دوران تحصیل نیز می تواند بسیار کارآمد

۲۱۳ _____ مطالعات فقه و حقوق اسلامی - سال ۱۰ - شماره ۱۹ - پاییز و زمستان ۹۷

باشد. از آنجا که آموزه های فقهی و روایات نیز تأکید بسیار زیادی در مورد احترام به طبیعت و درختان و محیط اطراف ما نموده اند، جا دارد که این مهم به صورت جامع و برنامه ریزی شده و در قالب آموزش فرهنگ سازی شود.

صدا و سیما نیز نقش بسیار مهمی در آموزش همگانی دارد، و لازم است در مورد جرائم علیه منابع ملی نیز با پخش برنامه های آموزشی از وقوع اینگونه جرائم پیشگیری کند، چراکه امروزه یکی از مهم ترین ابزار فرهنگ سازی در کلیه جوامع، وسایل ارتباط جمعی است.

لازم به ذکر است که امر پیشگیری، همکاری و مشارکت جمعی را می طلبد و جزو لاینفک آن محسوب می شود و برای اجرای برنامه مناسب و مؤثر پیشگیری از جرم، همکاری و مشارکت وزارت خانه ها و مقامات، سازمان های عمومی و سازمان های غیر دولتی را می طلبد و قوه یا سازمان خاصی را به تنهایی نباید متولی آن قرار داد؛ و نیز این که باید به تمام زمینه ها پردازد از قبیل بحث آموزش، بیکاری، فقر، حاشیه نشینی و غیره که بتوان راهبرد های پیشگیری از جرم را به نحو شایسته ای به منزل مقصود رساند.

منابع

- قرآن کریم.

- اصغری، عبدالرضا (۱۳۹۱ش)، **بررسی فقهی حقوقی مراتع و جنگل های واقع در موقوفات**، آموزه های فقه مدنی دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۵، ۵۵-۷۸.

- آلوسی، محمود (بی تا)، **روح المعانی**، بیروت: دار إحياء التراث العربی.

- ابراهیمی، شهرام (۱۳۹۰ش)، **مجموعه روایه های بین المللی پیشگیری از وقوع جرم**، ج ۲، تهران: میزان.

- _____ (۱۳۹۱ش)، **جرم شناسی پیشگیری**، ج ۱، ج ۲، تهران: میزان.

- ابن ماجه، محمد بن یزید قزوینی (بی تا)، **سنن ابن ماجه**، بیروت: دار الفکر.

- سیاست جنایی در پیشگیری اجتماعی ناظر به منابع طبیعی و اراضی ملی ————— ۲۱۴
- أبو حیان الأندلسی، محمد بن یوسف بن علی (۲۰۰۱م)، **البحر المحيط**، بیروت: دار الکتب العلمیه
- امیدی، جلیل؛ یوسفی پور، فرهاد (۱۳۹۳ش)، **موقیّت و مبانی ارزش گذاری محیط زیست و لزوم مقابله با آلاینده ها در فقه اسلام**، مطالعات فقه و حقوق اسلامی، ۱۰، ۷-۳۰.
- آنسل، مارک (۱۳۹۵ش)، **دفاع اجتماعی**، ترجمه محمد آشوری و علی حسین نجفی ابرندآبادی، تهران: راهنما.
- بحرینی، سید حسین؛ مبرقی، نغمه (۱۳۷۶ش)، **آموزش عالی محیط زیست در ایران**، مجله محیط شناسی، ۱۹، ۵۱-۶۴.
- بیهقی، أحمد بن حسین (۱۹۹۴م)، **سنن البیهقی الکبری**، مکه: دار الباز.
- بیات، بهرام (۱۳۸۷ش)، **پیشگیری از جرم با تکیه بر رویکرد اجتماع محور**، اداره تبلیغات نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران.
- پرادل، ژان (۱۳۸۱ش)، **تاریخ اندیشه های کیفری**، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، ج ۱۰، تهران: سمت.
- پوت واین، دیوید؛ سامونز، آیدین (۱۹۷۲م)، **روانشناسی و جرم**، ترجمه داوود نجفی توانا، ج ۳، تهران: میزان.
- پیکا، ژرژ (۱۳۷۰ش)، **جرم شناسی**، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- تقی پور، علیرضا (۱۳۹۳ش)، **پیشگیری غیر کیفری از جرم در نهج البلاغه**، فصلنامه پژوهشنامه نهج البلاغه، ۵، ۱۲۵-۱۴۰.
- جبعی عاملی (شهید ثانی)، زین الدین بن علی (۱۴۱۰ق)، **الروضه البیهیه فی شرح اللمعه الدمشقیّه**، تحقیق سید محمد کلانتر، قم: جامعه النجف الدینیّه.
- جعفری، امیر رضا؛ ولی پور، آریتا (۱۳۹۱ش)، **پیشگیری از جرم و نقش آن در جرائم علیه منابع طبیعی**، اولین کنفرانس ملی راهکارهای دست یابی به توسعه پایدار.
- جوان جعفری، عبدالرضا؛ سید زاده ثانی، سید مهدی (۱۳۹۱ش)، **رهنمود های علمی پیشگیری از جرم**، تهران: میزان.
- حکیم، سید محمد تقی (۱۹۶۳م)، **الأصول العامه للفقه المقارن**، بیروت: دار الأندلس.

- ۲۱۵ _____ مطالعات فقه و حقوق اسلامی - سال ۱۰ - شماره ۱۹ - پاییز و زمستان ۹۷
- حیدر زاده، الهام؛ مظفری زاده، سجّاد (۱۳۹۲ش)، پیشگیری از جرائم زیست محیطی، فصلنامه اخلاق زیستی، ۷، ۱۶۳-۱۹۲.
- داداش زاده، نوروز (۱۳۷۰ش)، بررسی ریشه های فقر و آثار آن در ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تهران.
- دارابی، شهرداد (۱۳۹۵ش)، پیشگیری از جرم در مدل مردم سالار سیاست جنایی، تهران: میزان.
- رایجیان اصلی، مهرداد (۱۳۸۳ش)، رهیافتی نو به بنیان های نظری پیشگیری از جرم، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۴۸-۴۹، ۱۲۳-۱۶۸.
- رجیبی باقرآباد، مصطفی (۱۳۹۳ش)، قرآن، طبیعت و حقوق آن از منظر دو تفسیر فقهی شیعه و سنی، فصلنامه اخلاق زیستی، ۱۲، ۱۱-۲۹.
- رضوانی قوام آبادی، محمدحسین (۱۳۹۰ش)، پیشگیری و سرکوب جرائم زیست محیطی در پرتو اقدامات سازمان های غیر دولتی در نظام حقوقی ایران، مجله حقوقی دادگستری، ۷۵، ۱۹۹-۲۲۵.
- سلاحي، جعفر (۱۳۹۴ش)، اساس و مبانی جرم شناسی، چ ۴، تهران: جاودانه، جنگل.
- شاطبی، ابراهیم بن موسی (۱۹۹۷م)، الموافقات، بی جا، دار ابن عفان.
- شاملو، باقر؛ مقیمی، مهدی (۱۳۹۳ش)، پیشگیری رشد مدار از جرم، تهران: میزان.
- شیرنگ، محمد (۱۳۸۲ش)، منشور سازمان ملل متحد، چ ۵، تهران: دانشور.
- شکرپیگی، علیرضا؛ یاسمی نژاد، پریسا (۱۳۹۱ش)، مقایسه سبک های فرزند پروری خانواده، عزت نفس و سلامت عمومی نوجوانان پسر بزهکار و عادی در کرمانشاه، دو فصلنامه مشاوره و روان درمانی خانواده، ۲، ۱۷۸-۱۹۲.
- شکرپیگی، علیرضا (۱۳۹۲ش)، قاچاق کالا در حقوق ایران، کرمانشاه: طاقستان.
- شهابی، محمود (۱۳۵۰ش)، رساله لاضرر، تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.
- صدر، سید محمدباقر (۱۴۱۷ق)، اقتصادنا، قم: دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان.
- طباطبائی (علامه)، سید محمدحسین (بی تا)، المیزان فی تفسیر القرآن، قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
- طوسی (شیخ الطائفه)، محمد بن حسن (۱۳۸۷ق)، المبسوط، ج ۲، تصحیح و تعلیق سید محمدتقی کشفی، قم: المکتبه المرتضویه لإحياء الآثار الجعفریّه.

- سیاست جنایی در پیشگیری اجتماعی ناظر به منابع طبیعی و اراضی ملی _____ ۲۱۶
- عباچی، مریم (۱۳۸۳ش)، **پیشگیری از بزهکاری و بزه دیدگی کودکان**، مجله حقوقی دادگستری، ۴۷، ۴۹-۸۶.
- علیائی طیبی شاهی، فائقه؛ کامرانی، احسان (۱۳۹۵ش)، **عملکرد و مسؤولیت ناشی از خسارات زیست محیطی در نظام حقوقی ایران**، نشریه مطالعات علوم سیاسی، حقوق و فقه، ۴، ۱۳۰-۱۴۳.
- عبدالسلام، عز الدین عبد العزیز بن عبد السلام (بی تا)، **قواعد الأحكام فی مصالح الأنام**، بیروت: دار المعارف.
- غروی نائینی، محمدحسین (۱۴۲۱ق)، **الرسائل الفقہیہ**، مؤسسه آیه الله العظمی بروجردی، قم: مؤسسه معارف اسلامی امام رضا(ع).
- قاسمی، ناصر (۱۳۸۴ش)، **حقوق کیفری محیط زیست**، تهران: جمال الحق.
- قرضاوی، یوسف (۲۰۰۶م)، **رعایه البیئہ فی شریعہ الإسلام**، قاهره: دار الشروق.
- فراهانی فرد، سعید (۱۳۹۴ش)، **فقه منابع طبیعی**، قم: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی.
- کی نیا، مهدی (۱۳۸۸ش)، **مبانی جرم شناسی**، تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.
- کوشا، مختار (۱۳۹۳ش)، **پیشگیری غیر کیفری از وقوع جرم**، فصلنامه دانش انتظامی کهگیلویه و بویراحمد، ۱۵، ۴۵-۶۲.
- گسن، ریموند (۱۳۷۰ش)، **جرم شناسی کاربردی**، ترجمه مهدی کی نیا، تهران: مترجم.
- لطفی، مهدی (۱۳۹۴ش)، **نظارت تشکیلاتی، راهبردی برای مبارزه با زمین خواری**، دانش ارزیابی، ۲۶، ۱۲۱-۱۳۲.
- محمد نسل، غلامرضا (۱۳۹۳ش)، **کلیات پیشگیری از جرم**، تهران: میزان.
- مدرسی طباطبائی، حسین (۱۳۶۲ش)، **زمین در فقه اسلامی**، ج ۱، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- معین، محمد (۱۳۸۱ش)، **فرهنگ فارسی**، ج ۱، تهران: واحد پژوهش و برنامه ریزی انتشارات معین.
- مهدوی، محمود (۱۳۹۰ش)، **پیشگیری از جرم (پیشگیری رشد مدار)**، تهران: سمت.
- موسوی بجنوردی، سید حسن (۱۴۱۳ق)، **القواعد الفقہیہ**، ج ۲، ۲، قم: مؤسسه اسماعیلیان.
- نجفی ابرند آبادی، علی حسین (۱۳۸۳ش)، **مباحثی در علوم جنایی؛ تقریرات درس جرم شناسی مقطع دکتری و کارشناسی ارشد**، مجموعه دو جلدی به کوشش شهرام ابراهیمی.
- _____ (۱۳۸۱ش)، **جزوه پیشگیری**، دانشگاه تهران، مجتمع آموزش عالی قم.

- ۲۱۷ _____ مطالعات فقه و حقوق اسلامی - سال ۱۰ - شماره ۱۹ - پاییز و زمستان ۹۷
- نجفی توانا، علی (۱۳۹۴ش)، **جرم شناسی**، چ ۱۸، تهران: آموزش و سنجش.
- نقدی، اسدالله (۱۳۸۲ش)، **درآمدی بر جامعه شناسی شهری، انسان و شهر**، همدان: فن آوران.
- نصر، حسین (۱۳۸۲ش)، **نیاز به علم مقدس**، ترجمه: حسن میان داری، تهران: مؤسسه فرهنگی طه.
- نوربها، رضا (۱۳۸۶ش)، **زمینه جرم شناسی**، چ ۳، تهران: کتابخانه گنج دانش.
- نیازپور، امیرحسین (۱۳۸۳ش)، **حقوق پیشگیری از بزهکاری در ایران**، مجله حقوقی دادگستری، ۴۸-۴۹، ۱۶۹-۲۲۶.
- هوارد، جان (۱۳۸۳ش)، **پیشگیری از جرم از طریق توسعه اجتماعی**، ترجمه حسین غلامی، مجله پژوهش حقوق و سیاست، ۱۱، ۱۳۱-۱۵۹.
- یاسمی نژاد، پریسا؛ گل محمدیان، محسن؛ شکریگی، علیرضا (۱۳۹۲ش)، **مقایسه باورهای عامیانه نوجوانان پسر حاشیه نشین و غیر حاشیه نشین در باره نشانه ها، علل و درمان اعتیاد**، دانش انتظامی کرمانشاه، ۱۳، ۴۵-۵۴.
- Palmary, Ingri (2001), **Social Crime prevention south Africas Major Cities**, Centre for the studay of Violence and Recon Cilation, OVTAINED From: www.csvr.org.za.

